

Авангарда и позориште које желимо



Откуд то да одједном заговорници авангардних стремљења у савременом театру и нових тенденција у изразу подстичу у нашем позоришном животу расправе о идејама које су просто ишчезле или формама које немају уметничко значење на сценама преко којих се преламају време и актуелни догађаји. Већ сам начин на који се започињу овакве расправе упућује на незадовољство што се нису обистинила многа нереална прижељкивања нестрпљивих, а често и површних појединаца. Театар на почетку миленијума, чини се, готово спонтано се одмиче или ослобађа од доминације оних који су га годинама наводили на деструкцију

естетских мерила, обезвређивање трајних вредности, одбацивање традиције и гурали на импровизације које су игру изводиле из круга уметничких истина па и самих форми претварајући их у спектакле без озбиљних унутарњих мисли и истина – тренутке који се брзо заборављају или помодност којој није потребно никакво промишљање ни вредновање.

Све је пролазно и битно је да је другачије од оног што познајемо, поштујемо или волимо! Како такав укус није поистовећен са начином живота и уметничког стварања, то се авангардисти сусрећу са појавом да публика изван њиховог круга тражи своје право и природно позориште. То изгледа инспирише многе савремене уметнике у свету, па и у овој средини, да се врате својим изворним осећањима, машти, слободи и оним врлинама које у сваком времену налазе изворне метафоре. У атмосфери која се стварала неколико последњих деценија то је велики изазов менталитету и снажна подршка аутентичном позоришту. Пале су многе маске и заблуде, али то заговорници неостварљивог не могу да признају. Принципа за деловање у будућности немају, а самим тим ни веродостојних програма који би требало да измене смисао позоришта. Зато су уместо самокритичног преиспитивања сопственог деловања почели да траже кривце због којих се нису остварили њихови тако бучно најављивани циљеви. Не знам како, али су измислили, да су им за све неуспехе криви конзервативци – који су, наводно, чували традицију, историју и трајне вредности позоришног трајања. На своју срамоту мене су јавно означили као једног од најупорнијих конзервативаца који им се тако испречио на некад популарном путу деструкције и заговарања измишљеног театра. Како су јавно и без било какве провокације означили себе као носиоце свега новог и напредног, а све друге назадним, конзервативним и антиреформским, то сам изазиван на полемику којој не придајем значај. Јер ако је приврженост правим идејама позоришног израза које се потврђују у сваком времену на нови начин, оданост трајним вредностима и опредељење да се чува бит позоришног стваралаштва – конзерватизам, са поносом могу да кажем да сам конзервативан! Можда бих избегао овај усуд да су бар неки од тих некад тако моћних опсенара и самозваних авангардиста читали бар неке од мојих књига, поготово оних у којима сам се бавио теоријом савременог театра. А и чему? Зашто се правдати онима који ни у чему нису успели. Ко се још сећа оног што су говорили или чинили пре тридесет или чак четрдесет година. Сведок сам свих тих а и многих других феномена и не могу себи објаснити за- што се одједном и са оноликом агресивношћу кренуло на највише домете савременог театра.

Треба ли уопште подсећати да се наше позориште од почетка двадесетог века непрекидно мењало, било у успону, пролазило кроз све покрете и заносе који су се јављали у највећим европским центрима и да смо управо на измаку шездесетих кроз програме Театра нација и многа гостовања у разним земљама стекли не само жељена признања него и потврдили да смо достигли ниво на којем су могуће врхунске вредности. При томе нико у земљи, а још мање у

иностранству, није упозоравао да смо прешли границе савременог креативног и аутентичног израза, а самим тим и зашли у формалистичке воде које нас приближавају крајностима које противурече свему могућем и враћају на понављање или прете да се упутимо на странпутице. Српско позориште у својим најбољим остварењима јесте било врхунско, али је остало и даље отворено за нова преображења и стваралачке подухвате. Због тога није постојао никакав ваљани разлог да га се одричемо или да му се супротстављамо деградацијом. А то се управо догодило. Да ли под утицајем оног што се збивало у сликарству, филму и литератури или не- чега другог. У којој мери је то био отпор према реалности или просто подржавање извесних тенденција које су се јављале у разним срединама. Какву улогу у свему томе је имала семантика и убеђење да се више не стварају и исказују вредности него само споља приказују. Захватила нас је чудна појама па смо прекидали везе са великим ансамблима, престали да размењујемо гостовања са приказивањем значајних представа и определили се за алтернативне полуаматерске групе које су се јављале на све стране, деловале једну или две фестивалске сезоне и брзо нестајале у својим архаичним формама. Наводно, изворишта новог нису била у нама, него у другачијим схватањима живота, стању свести код појединаца, унутарњим премишљањима или чак менталним појавама. Право позориште је систематски потцењивано, прави писци су потискивани а поједини редитељи су желели култни ореол свега новог или помодног.

Могли су да раде шта су хтели, изашло се из круга естетике, све је било дозвољено и јавност је непрекидно убеђивана да је овај егзибиционизам повратак смисла изворног театра. Кроз београдске просторе и сцене прошло је преко пет стотина таквих спектакла и од свих њих тек да је сваки двадесети упамћен. Расправе које су се тим поводима водиле увек су биле усмерене искључиво против савременог театра, естетских вредности и форми прожетих осећајношћу, истином и смислом. Најчешће се могло чути да позориште нема историју, да су разни стилови везани за нека друга времена и да је ново управо то – што сами одређујемо простор, време и начин игре. Протагонисти овако схваћене авангарде дочекали су почетак новог века у све очигледнијој конфузији. Нису имали одговора ни на једно питање које им је у том часу постављано. Прихватили смо туђе идеје али зашто други нису прихватили наше. Колико је наших аутора радило у тим светским радионицама и вршило експерименте у домену израза. Када смо и где награђивани. Најтеже су им падале примедбе да немају своје визије будућности, да су уништиле национални театар, заговарали осредњост и стварање без критеријума и нашли се изван круга истинског стваралаштва. Тих неколико група које су формиране у међувремену овде у београдској средини немају битног утицаја на позоришни живот и све више се затварају у формализам без истинске комуникације са ширим кругом поштовалаца позоришне уметности. Остали су без одговора и онда почели да свим познатим појмовима дају своја и потпуно искривљена значења. На крају за свега неколико сезона дошли смо у ситуацију да су почеле генерацијске поделе па су тако авангардисти углавном млади ствараоци до четрдесет година старости а сви преко тога конзервативци који су само на сметњи будућем развоју. У ново се може ући само без сећања, доживљеног трајања и сопственог идентитета! У тим груписањима и одређивањима ко је ко и шта заступа има толико конфузије да се више нико озбиљно не сналази у томе анархизму. Самозвани авангардисти који нас оптужују за конзерватизам подсећају да су они својим идејама трасирали пут једном новом схватању позоришта.

То је, наводно, било седамдесетих година, када су они за креаторе својих идеја означили редитеље какви су били Душан Јовановић, Љубиша Ристић и Руди Шедлбауер. Неколико релативно успешних представа није се претворило у извориште нових надахнућа па су они нестали у безличности пре него што су то и највећи скептици очекивали. Зар се Љубиша Ристић не понавља у свом маниризму већ двадесет година. Није ли Душан Јовановић конвенционални редитељ – манириста који такође нема никакву особену визију позоришног израза. Зашто се то и како догодило. Неколико критичара узело је себи за право да извитоперује слободна хтења

савременог театра. Хтели су, наводно, да се изборе против друштвене диктатуре, а наметали су диктатуру својих приватних импровизација. Када се данас прелистава номенклатура авангардних идеја из тога времена – наших теоретичара и фаворизованих ствараоца нигде нема. Оно што су они нама показивали било је познато у малим позориштима на источној америчкој обали још средином тридесетих година. Изашли су са сцене у простор, па шта. Томе су додали своје интересовање за извесне друштвене проблеме сматрајући да су политичке пароле и наша судбина. Чим је престало разлога за та рашчлањавања реалности нестало је и њихових представа. Они се у међувремену нису ослободили традиционалних позоришних предрасуда и конвенција и остали су у атмосфери личног бунта који није био у стању да предложи и афирмише истинске промене и да себе превазиђе заиста новим тенденцијама у изразу.

Треба ли уопште подсећати на судбину многих наших експерименталних и авангардних група и позоришта од Атељеа 212 до Битеф театра или на представе Љубише Ристића из његове серијске радионице у “Шећерани” или група названим по разним бојама. Нико од њих није био у стању да надрасте себе, а камоли наше савремено, а тек европско позориште. Маргинализацију очигледно нису могли да избегну, па се стиче с правом утисак да су све то биле само пролазне појаве. Можда са погибелним дејством. Да би одбранили себе од сваког поређења једноставно су почели да извикују како позориште нема историју, како их традиција не само да не обавезује него и не занима, да је позориште само оно што се данас ствара или шта би они желели да ураде. То нас је одвело у инфериорну просечност тако да је већина представа у овим првим годинама новог доба безлична, без стваралачког потенцијала а поготово моћи да себе превазилази новим креацијама. Многе године су, на жалост, за нас управо због те екстремне агресивности – изгубљене. Међутим, свако ко воли позориште или је заинтересован за његову судбину, не може да не буде равнодушан према оваквим збивањима. Локални авангардисти или они бивши су просто заћутали. Нисам приметио да воде дијалог са људима сличних афинитета у другим земљама, да се упуштају у расправе о томе – да ли нам предстоји у глобалистичким процесима и интелектуално јединство. Да ли ће авангарда свуда бити иста. Можемо ли осуђивати конзервативце или просто људе који постављају питање чега ћемо у име тих заједничких идеала или стремљења морати да се одрекнемо а шта ћемо имати право да задржимо. Ако нема историје, ако нема трајних вредности, права на слободни израз – шта ће бити ознака нашег националног идентитета. Да ли ћемо имати права да стварамо особене, аутентичне и изражајно оригиналне сценске метафоре о нашим животима. С правом се питамо – зашто су се и у чије име авангардисти одрицали нашег позоришта. Где је тај знак што указује на нашу посебност у том универзалном покрету што се преображ ава кроз време у наше непрекидно веровање у сопствене позоришне илузије. Да не би било неспоразума – нисмо ми ти који тражимо оживљавање старих митова или понављање форми које су остале у својим временима јер то је исто што и желети да се позориште ослободи свих ограничења и развија у духу наших животних тежњи и потреба. Волели би да нема криза, да се о квалитетима израза решава у домену позоришне естетике а не изван ње на улици, да се осигурамо од разних неконтролисаних превирања и притисака на позориште да прихвати једностраност и само оно што још увек појединци прижељкују. Потребно нам је осигурање од повратка у прошлост и мртвило!

А наши онемоћали авангардисти жале за прошлим временима и хтели би да своје старе навике задрже и у потпуно измењеним околностима. Запали су у многе противуречности – публика не ужива више у егзибиционизму лишеног дубљег људског смисла, политичке импликације у изразу доживљава као декоративну уметност или немоћ да се одговори на нове изазове. Да ли је и један од тих, који су годинама рекламирали себе као неконвенционалне ствараоце, свестан шта очекује ново време и модеран дух у стваралаштву.

Да ли је у стању да своје скромне могућности усклади са тим надама. Разумљиво је да им је

тешко да одбаце своје предрасуде, поготово што се и само значење авангарде променило и добило сасвим други смисао, јер данас реплицирати било којој идеологији изгледа бесмислено. Публика је постала равнодушна према разним манипулацијама са позоришним изразом као што је и његово буквално изједнач авање са филозофијом. Могу ли они уопште схватити да се изнова траже простори на којима би се могле да утемеље сасвим нове форме и постојаније вредности. Чудно је да се такви занесењаци не преображавају у ватрене модернисте. То је уистину њихов проблем – јер позориште у модерном смислу тражи нове димензије и просторе, афирмише се као духовна потреба времена и света, жели да буде једноставно знамење наших истина, сумњи и надасве духовне слободе. Када се тако гледа на наше заједничке потребе онда је сасвим неважно ко је на којој страни – јер од свих се траже поуздане и квалитетне вредности, а то намеће и захтев да свако буде сопствена авангарда и да тако превазилази све што је до сада постигао. Очигледно је да се у много чему разликујемо. Будућност не припада само једнима већ свима и свако има право да трага за новим вредностима. Зар је онда грех залагати се за аутономност и неприкосновену суштину позориш та. Јесу ли то етикете конзерватизма. Ту помодност, коју појединци покушајаву да оживе, пратило је својевремено неколико десетина критичара. Где су они сада. Ништа нису афирмисали, јер је туђе идеје и импровизације тешко претворити у постојано трајање па су и сами нестали из позориш ног живота. Зашто онда веровати таквим критичарима. Немају вредности критике које су обезвређивале неприкосновену суштину позоришта. Позориште има своју аутономност, трајање, слободу и нико нема право да је одбацује или уништава, а још мање да је изводи из круга умености. Појаве које нам се безразложно поново намећу у нису никаква озбиљна претња позориш ту. Његова суштину није ничим угрожена, могуће је издржати и много драстичнија уништавања јер оно се остварује непрекидно временом и стварношћу у кроз коју пролазе нове генерације. Шта је то ново у одбаченим и рециклираним идејама које нудимо онима који тек долазе у своје време? Оно Авангарда и позориште које желимо што се може назрети од тих будућих или блиских времена јесте уверење да се постепено ослобађа позориште од наметнутих заблуда и да све више стиче и показује снагу која је везана за његову суштину.

Позориште које осећамо међу собом не показује тежње да се издиже у празне апстракције или губи у лажним илузијама јер је непрекидно у нашем сопственом трајању и зато постаје све више свесно времена у коме делује и средине која га омогућава и човека који га ствара. Зашто се управо сада подижу нове и адаптирају старе зграде. Зар до јуче нисмо говорили да нам оне нису потребне, запуштале смо их, напуштале па чак и палили, а све у име некаквих отворених простора, запуштених магацина и рупа у којима је тешко стварати нове вредности. Они који су још носталгично везани за прошла и већ заборављена времена – хтели би да нам опет наметну расправу о кризи. Али и тај појам има сада другачије значење. То није само криза институција него криза стваралаштва и дисконтинуитета. Због тога се нико не узбуђује, јер управо су наши авангардисти најмање учинили за преображење сцене и у многим случајевима су били чак брана жељеним променама. Више нема стварања на деструкцији и без јасних циљева.

Они који то чине не могу да оду далеко а и куда би? Позориште би желело да иза-ђе што пре из нагомиланих противуречности и локалних конфузија. Јер само тако је могуће концепцијски разлучити разне идеје и дефинисати савремене вредности. Ко је на то спреман? Ствараоци, а и они који у њих верују, морају стога да се баве не толико прошлошћу и заслугама колико свим оним што може евентуално још угрозити или обесхрабрити сваки напор који води стварању нових вредности.

Толико говоримо о новом добу а нисмо ни свесни да све што је ефемерно пре или касније пролази а и позориште га само одбацује или просто превазилази. шта значе авангардисти без идеја или конзервативци који нису окренути будућности? У променама које ишчекујемо –

стваралаштво ће се по законима вероватноће и перманентног развоја исказивати слободније, снажније и разноврсније у изразу, ако жели да добије нове димензије и значења у нашим животима. Оно нас не може заводити лажним формама, ретроградним појавама, идејама чија су жаришта одавно угашена, јер то просто нико не жели и не осећа као своју личну промену. Зато се и све око позоришта мења, а поготово у домену теорије и критике, јер нестаје догматике сваке врсте, искључивости, и тражи се стварање атмосфере у којој ће се са различитих позиција подстицати сви они напори који воде ка откривању и афирмацији тих увек потребних нових метафора и знамења нашег духовног живота. У сваком тренутку морамо бити, стога, свесни да се позориште непрекидно развија, да не зависи толико од ћуди малога броја одабраних или самозваних, колико од средине у којој делује и сна- жи се у акцијама – које га одмичу од сваке једностраности и условљавања. Ко може, на основу веродостојних чињеница, да предвиди шта ће бити за двадесет или педесет година? Зар треба заборавити да оно непрекидно управо у нашим животима тражи про- стора за нове синтезе које ће га још више приближити заједничкој свести о нама самима и свету који одређује и наш субјективни идентитет. То је, заправо, потреба за усклађивањем егзистенцијалних противуречности са духовношћу у свога народа. Јесте, да свако има право на своју визију позоришта или знака распознавања, али то није ништа друго него индивидуални напор да се допринесе потреби за сталном и универзалном усклађеношћу са животом кроз који пролазимо. Присуство у духовним просторима је оно што и авангарди, и свима другима, без обзира како их називали, а посебно онима што стварају савремени израз аутентичних и универзалних квалитета, указује на путеве самопотврђивања и трајних вредности. Зашто би се задовољавали ефемерношћу и одбацивањем суштине самог позоришта. Да ли треба истицати и друге доказе да авангарда и савремено позориште, ако су заиста у домену естетског деловања, не противуреч е принципима на којима сцена заснива своје стваралачко деловање? Надмаш ити постојеће границе и отворити нове могућности – то је оно перманентно кретање које у данашње време опстаје независно од избора форми. Ако сви волимо подједнако позориште – зашто треба стално да се делимо, у име чега и чему, јер позориште од нас то не тражи нити очекује.

Залудан је посао упирати прстом у мене и оне који мисле слично јер љубав према изворном театру која траје у нама кроз цео живот тешко је унизити па чак и повредити. Ко, уосталом, има право да ми ускраћује љубав и веровање у позориште. Ако је и од самозванаца – превише је, а и чему, када им то неће помоћи да буду оно што никада не могу бити.